

21 जून, 2001 चे सूर्यग्रहण

डॉ. जयंत नारळीकर

पृथ्वी व सूर्य यांच्यामध्ये चंद्र आल्याने चंद्राची सावली पृथ्वीवर पडते. तेवढा काळ चंद्रामुळे सूर्यबिंब झाकले जाते, याला सूर्यग्रहण म्हणतात. उलट सूर्य व चंद्र यांच्यामध्ये पृथ्वी आल्यास पृथ्वीची सावली चंद्रावर पडते, त्याला चंद्रग्रहण म्हणतात. सूर्यग्रहणात खग्रास, खंडग्रास व कंकणाकृती ग्रहणे असतात. चंद्रग्रहणाच्या वाबतीत मात्र कंकणाकृती हा प्रकार नसतो. पृथ्वी सूर्याभोवती फिरते आणि चंद्र पृथ्वीभोवती फिरतो. या सर्वांचे फिरण्याचे मार्ग एकाच पातळीत असते तर प्रत्येक अमावस्येला सूर्यग्रहण झाले असते. पण तसे होत नाही कारण त्यांच्या फिरण्याच्या मार्गाच्या पातळ्या समांतर नसून त्या एकमेकांशी 5 अशाचा कोन करतात आणि त्यांच्या फिरण्याच्या प्रक्रियेत कधीतरी या पातळ्या समांतर होतात त्याचवेळी सूर्यग्रहण होते. साहजिकच ग्रहणे वारंवार होत नाहीत.

21 जून, 2001 चे ग्रहण नऊ लोकांच्या आमच्या गटाने दक्षिण आफ्रिकेतील झिम्बावेच्या उनरकडून वाहणाऱ्या झाम्बेझी नदीजवळून पाहिले. दक्षिण आफ्रिकेच्या वेळेप्रमाणे दुपारी 3 वा. काही मिनिटांनी हे खग्रास ग्रहण आम्हाला दिसले. आम्ही जमिनीवर अंधरलेल्या पांढऱ्या चादरीवर सावल्या पाहिल्या. पक्षी कलकलाट करत घट्टाकडे

जाताना दिसत होते पण इतरत्र न दिसणाऱ्या एका दृष्ट्याने आमचे लक्ष वेधवून घेतले. झाम्बेझी नदीच्या कडेला जमिनीवर दिवसभर अनेक हिप्पोपोटोमस गटागटाने सूर्याचे उन खात बसलेले असतात आणि अंधार पडू लागताच ते झाम्बेझी नदीच्या पाण्यात उतरून चालत जातात व नदीच्या कडेला कुरण दिसताच बाहेर येऊन चरायला लागतात. पक्ष्यांसारखे हिप्पोपोटोमसही ग्रहणाच्या वेळी अंधार पडू लागताच चकतात का हे आम्हाला पहायचे होते आणि ते चकले. अंधार पडू लागताच ते एकेक करून उठले आणि सगळ्यात आळशी (ही जात सर्वांत असते) 2 सेकंदाने नंतर उठले आणि नदीच्या पाण्यात शिरले. आम्हाला भीती वाटली की ते आमच्यावर चाल करून येतात की काय? पण तेवढ्यात ग्रहण संपले आणि ते पाण्यातच थांबले. त्यांच्यातील आळशी हिप्पो "मी मघाच सांगत होतो आपण जमिनीवरच थांबू, हा काही खरा अंधार नाही" असे पुटपुटत असावा.

झांबियातील एका वर्तमानपत्राने ग्रहणावर खास पुरवणी काढली होती आणि सांबत चप्पे वाटले होते. ते कसे वापरायचे याच्या सूचनाही दिल्या होत्या. शिबाय इजिप्त, चीन, भारत, केनिया आणि ग्रीस येथील ग्रहणासंबंधातील अंधश्रद्धा लिहिल्या होत्या.

त्यातील केनियातील अंधश्रद्धा गमतीची आहे.

जुन्या काळी सूर्य आणि चंद्र हे लग्न होऊन जोडपे म्हणून एकत्र रहात होते. दोंघेही सारख्याच प्रकाशाने तळपत होते. त्यामुळे पृथ्वीवरून तक्रारी आल्या की रात्री पूर्ण अंधार असतो तेव्हा दोंघापैकी कोणी एक जण रात्री तळपेल का? चंद्र बिचारा रात्री तळपू लागला पण पृथ्वीवरून परत तक्रारी आल्या की रात्रीच्या तळपत्या उन्हांने त्यांना झोप येत नाही तेव्हा सूर्य वा चंद्र यापैकी एकांने आपला प्रकाश कमी करावा. सूर्याने चंद्राकडे प्रस्ताव मांडला की आपण दोंघे पळण्याची शर्यत लावू आणि जो कोणी हरले त्याने आपला प्रकाश कमी करावा. पळण्याच्या मार्गात जलाशय होतं, ते बिचाऱ्या चंद्राच्या ध्यानात आले नाही. चंद्र त्या पाण्यात पडला आणि त्याची ज्वलनशक्ती कमी झाली. चंद्राला सूर्याचा राग आला. त्याचा बदला आता चंद्र जमेल तेव्हा सूर्याची वाट अडवून खग्रास ग्रहणाच्या रुपाने घेत असतो.

आफ्रिकेत ग्रहणाच्या वेळी असेही आढळले की लोक उपास-तापास, मंत्र, जागर, होमहवन, ग्रहणापूर्वी आणि नंतरची आंगोळ असे काही करत नाहीत. त्यांना ग्रहण पूर्ण समजले आहे. ही सर्व कर्मकांड आपल्या भारतीयांसाठीच जणू राखून ठेवली आहेत. ■

टाइम्स ऑफ इंडिया वरून साभार